

Situată în nord – estul Daciei romane, localitatea Gherla (jud. Cluj), al cărei nume antic nu îl cunoaștem, a constituit un centru important al provinciei Dacia Porolissensis atât din punct de vedere militar, cât și economic și cultural¹. În vecinătatea orașului Gherla a existat în secolele II – III p. Chr. castrul unității auxiliare *ala II Pannoniorum*², precum și vicusul aferent acestuia. Ruinele castrului, cercetate doar în mică măsură, au fost aproape complet distruse prin extinderea treptată a Combinatului de Prelucrare a Lemnului din localitate, între anii 1960 și 1983³.

În depozitele Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei și al Muzeului de Istorie Gherla, se păstrează numeroase materiale arheologice provenind din castrul roman sau din așezarea civilă de lângă acesta. Dintre acestea se remarcă, pe lângă cele deja publicate⁴, o serie de piese sculpturale care întregesc realitățile civilizației romane din localitate. Odată cu inaugurarea unui Lapidar roman în incinta muzeului de Istorie Gherla, un număr important de piese uitate sau inedite⁵ au fost repuse în circuitul istoric și au deschis noi discuții privind sculptura romană în bazinul mijlociu al Someșului Mic. Lapidarul Muzeului Național de Istorie al Transilvaniei cuprinde și acesta o serie de piese ce provin de la Gherla, unele publicate în bibliografia veche, ce necesită a fi rediscutate, precum și altele care au rămas inedite.

Despre arta sculpturală romană la Gherla există puține studii⁶, doar câteva articole și lucrări generale⁷, care i-au în considerare în special inscripțiile provenite de aici, fără referiri certe privind arta sculpturală a atelierelor de lapicizi ce au activat în zonă.

Prezentul studiu ia în considerare doar sculptura în piatră, încercând să determine tipuri de monumente sculpturale necunoscute sau mai puțin cunoscute din piatră ce provin din acest centru. De-a lungul timpului o serie de piese publicate în bibliografia veche au dispărut sau informațiile sunt lacunare, de aceea am luat în considerare, doar acele piese despre care avem informații sigure ce pot fi utilizate. Bibliografia existentă atestă existența următoarelor tipuri de monumente sculpturale în piatră ce au ca loc de proveniență castrul roman de la Gherla și împrejurimile acesteia:

- a. fragmente statuare = patru fragmente de statui: o reprezentare a zeiței *Cybele* (fig. 1), o reprezentare a lui *Jupiter Tronans*, două capete de statui legate de cultul dionisiac.
- b. altare votive și funerare = cinci altare votive: unul dedicat lui *Hercules Magusanus* (fig.2), două dedicate lui *IOM*, unul dedicat lui *Mithras*, unul lui *Silvanus Domesticus*; și un *cippus* funerar.
- c. pereți de aedicule = șapte fragmente: un perete posterior (fig.3), patru pereți laterali, un perete lateral divizat în două registre (fig.4) și un perete lateral decorat pe ambele părți (fig.5).

¹ I.I. Russu 1973, p. 12-15

² Gudea 1997, p. 102-103, nr. 97; Petolescu 2002, p. 74-76.

³ Vezi: RepCluj, p. 217; Ardevan 1999, p. 879; Protase et alii 2005, p. 713.

⁴ N. Gudea, I. Chifor, 1978; Cociș et alii 1992; Ardevan 1993; Cociș, Alicu 1993; Găzdac 1995; Rusu-Bolindeț 1999.

⁵ Inaugurat în iunie 2006 Lapidarul roman al Muzeului de Istorie din Gherla cuprinde peste 65 de piese sculpturale votive și funerare, dintre care circa 45 sunt inedite.

⁶ Ornstein 1892, p. 348-349; Ornstein 1903, p. 114; A.Buday 1916, p. 80-85, 90-91; Glodariu 1965, p. 667-668; Pop 1974, p. 311-314; Ardevan 1983, p. 397-404; Isac 1994, p. 47-52; Nemeli 2001, p. 161

⁷ Florescu 1930, p. 83-84, p.87; Russu 1959, p. 873-874; Protase 1961, ; Protase 1963, p. 175-179; Protase 1969, p. 634-638; Pop et alii 1968, p. 445; Pop, Soroceanu 1968, p. 353; Pop 1970, p. 152; Floca, Wolski 1973, p. 22-24; Țeposu-Marinescu 1974b, p.424; Bărbulescu 1977, p. 234; L.Țeposu-Marinescu, 1982, p.103,117,119-120,131,150-151,170,198,201,204,213-214,220; Bianchi 1985, p.276; Marinescu, Pop 2000, p.30,32,34,44,91-92.

- d. stele funerare = nouă fragmente: două figurate, non-arhitecturale cu nișă curbată⁸; două figurate, non-arhitecturale cu cornișă deasupra și nișă rectangulară (fig.6), una arhitecturală, cu attic în partea superioară, arcadă și medalion, una figurată cu arcadă, o stelă monumetală (fig.7) și încă alte două fragmente greu de încadrat tipologic.
- e. medallion funerar = un medalion fragmentar
- f. elemente de pilastru = un pilastru decorat pe două părți (fig.8)
- g. capiteluri = un capitel corintic (fig.9)

L.Țeposu consideră certă existența unui atelier de pietrari la Gherla, situat în imediata apropiere a castrului sau în perimetrul său⁹. Nu dispunem de informații care să ateste arheologic existența unor ateliere de prelucrarea pietrei, dar numeroasele inscripții și monumente sculpturale care provin din acest centru, precum și diferite preferințe arhitectonice și stilistice întâlnite în descoperiri, bazându-ne și pe analogii, pot să ne conducă către o ipoteză privind existența unui atelier sau a unor ateliere locale. Dacă nu este așa, putem presupune existența unor meșteri itineranți, care se deplasau din castru în castru și își onorau comenzile, având ca posibil centru orașul Napoca.

În lapidarul Muzeului de Istorie a Transilvaniei din Cluj precum și în colecția muzeului din localitatea Gherla există o serie de monumente cu certă utilitate funerară sau votivă, care pun în discuție ideea existenței unor construcții funerare, votive sau publice, de sorginte romană în zonă. Majoritatea pieselor luate în considerare sunt fie piese inedite, fie monumente ale căror funcționalitate a fost greșit interpretată. Pentru o interpretare coerentă a acestora vom încerca menționarea celor mai apropiate și mai reprezentative analogii. Trebuie subliniat și faptul că majoritatea pieselor provin din descoperiri izolate și trebuie tratate ca atare. Ele atestă existența unor noi tipuri de monumente sculpturale, care completează datele deja cunoscute despre arta romană a Gherlei antice.

Ipoteza existenței unor construcții funerare deschise și în Dacia, ne-o oferă existența statuilor funerare, balustradelor cu lei, frontoanelor de mari dimensiuni¹⁰. Câteva piese recent identificate par a atesta și existența unor construcții votive sau publice. Pentru a se putea realiza o clasificare eficientă trebuie ținut cont de faptul că doar pe baza formei nu se poate face o clasificare corectă, ci trebuie luată în considerare și tematica iconografică.

Fig. 1. Statuie votivă Cybele

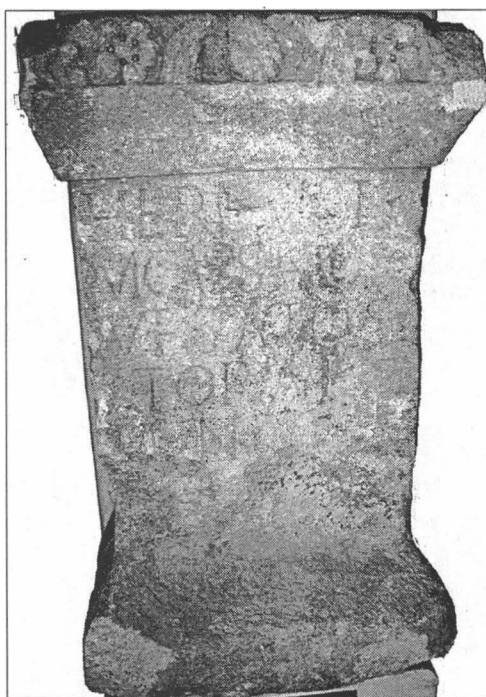

Fig. 2. Altar votiv închinat lui Hercules Magusanus

⁸ Pe baza clasificărilor Luciei Țeposu-Marinescu 1982, p. 23

⁹ Lucia Țeposu-Marinescu 1974a, p. 21

¹⁰ Lucia Țeposu-Marinescu 1982, p. 39

Fig. 3. Perete posterior de aediculă

Fig. 4. Perete lateral de aediculă cu două registre

Fig. 5. Perete lateral de aediculă cu decor pe ambele părți

Fig. 6. Stela figurată, non-arhitecturală cu cornișă deasupra și nișă rectangulară

Fig. 7. Stelă monumetală

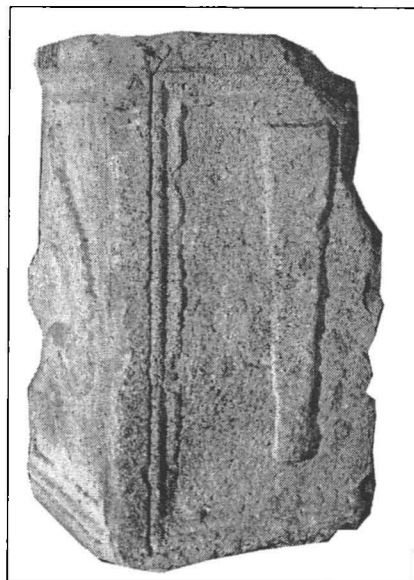

Fig. 8. Pilastru cu decor pe ambele laturi

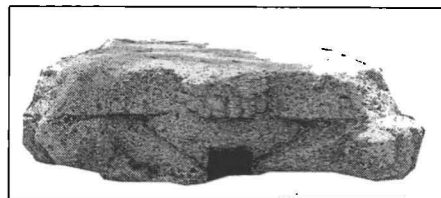

Fig. 9. Capitel corintic

1. Fragment de relief cu Amoraș și ghirlandă. (fig.10)

Material: calcar.

Stare de conservare: s-a păstrat doar partea dreaptă. Suprafața sculpturală este foarte distrusă, probabil atunci când blocul a fost refolosit.

Dimensiuni: înălțime - 120 cm, lățime păstrată - 50 cm, grosime - 20 cm.

Descriere:

Câmpul reliefului este încadrat de o mulură simplă, lată de 10 cm, urmată de o ramă decorată cu perle și piruete. Perlele sunt late de 6,5 cm și piruetele de 2 cm. Înălțimea câmpului fără ramă este de 97 cm. Scena prezenta un Amoraș, al cărui corp a fost martelat, probabil cu ocazia refolosirii blocului, încât dincolo de silueta generală, i se mai distinge doar membrul inferior drept și ceva din aripa dreaptă. Pe umeri poartă o ghirlandă mare, din care se mai păstrează câteva elemente. Pe fața din dreapta blocul are un orificiu de prindere printr-o scoabă (crampon) de blocul din spatele lui. Orificiul este amplasat în partea de jos, la 10 cm de bază și la 5 cm față de latura din spate. El are latura de 3 cm și o adâncime de 4 cm. Este evident că acest bloc aparținea unei construcții alcătuită din mai multe blocuri prinse între ele prin crampoane. Dimensiunile reliefului sunt considerabile, astfel încât nu poate fi vorba de atticul vreunei "stele arhitectonice". Blocul este prea mare chiar și pentru friza unui mausoleu, la care ne-am putea gândi întrucât Amorașii cu ghirlande sunt de obicei așezați în partea de sus a compozițiilor în relief. Impresia noastră este că el aparține mai degrabă corpului central, încadrat de pilaștri angajați și unde se găsea și inscripția. În lipsa altor elemente nu ne putem aventura în reconstituirea tipului de monument.

Un relief similar, cu Amorași și ghirlande provine de la Porolissum¹¹ (două blocuri de la o friză cu mai multe personaje. Dimensiunile acestor piese sunt însă mai reduse (înălțimea reliefului cam 50-60 cm, grosimea blocului doar 12-13 cm), ele putând proveni de la edicule mai mici (de felul celor de la nr. 107-113 a aceleiași publicații).

Date: dat fiind starea de conservare nici o datare nu este posibilă.

Condiții de descoperire: necunoscute.

Loc de păstrare: Muz. Gherla, Nr. Inv. 3756

Bibliografie: inedit.

2. Fragment de monument cu reprezentarea unui togar (fig. 11)

Material: tuf vulcanic

Stare de conservare: foarte proastă, doar porțiunea inferioară este păstrată, iar suprafața reliefului este erodată.

¹¹ Gudea, Lucăcel 1975, p. 38-39

Dimensiuni: înălțime păstrată - 65 cm, lățime păstrată - 69 cm, grosime - 27 cm.

Descriere:

Se distinge partea inferioară a unui personaj cu togă. Între picioare se vede *lacinia*, iar în dreapta capătul rotunjit al togii. Este un alto-relief, cu volume puternic valorate. Personajul era reprezentat în mărime naturală. Ar putea fi vorba depre o "stelă familială", cum se mai cunoaște un exemplul precedent sau despre un monument mai mare, care să cuprindă mai multe personaje, cum era cel de la Napoca¹², cu un individ în nuditățe eroică și care era flancat de alte personaje. Pe "stelele familiale" bărbații sunt redați fără excepție în costum simplu, cu tunică și mantie (*sagum*), prinsă pe umărul drept cu o fibulă rotundă. Toga apare în cazul magistraților municipali, membrii ordinului decurionilor, care însă și-au durat statui de marmură (un singur caz la Porolissum¹³ e de calcar). În estul Daciei există un relief funerar foarte pronunțat, tot de marmură, cu imaginea unui togat. Reprezentarea cu caracter artizanal pledează pentru o lucrare a unui meșter local, ca și cel de la Gherla. În cazul de față ar putea fi vorba despre un magistrat al orașului Napoca și care își va fi avut reședința într-o *villa* din zonă. În lipsa unor meșteri specializați se va fi optat pentru atelierul local.

Date: dat fiind starea de conservare nici o datăre nu este posibilă.

Condiții de descoperire: necunoscute.

Loc de păstrare: Muzeul de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, fără număr.

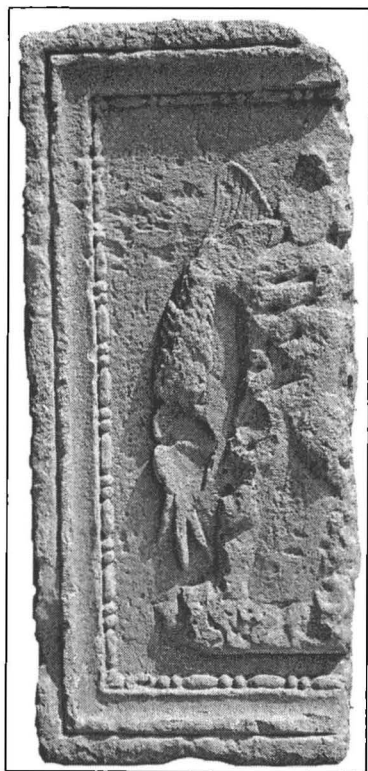

Fig. 10. Fragment de relief cu Amoraș și ghirlandă

Fig. 11. Fragment de monument cu reprezentarea unui togat

3. Arhitravă, partea dreaptă (fig.12)

Materialul: gresie

Stare de conservare: precară. Lipsește jumătatea stângă, iar suprafața este puternic corodată. Totuși lectura textului este certă.

Dimensiuni: înălțime - 57 cm; lățime păstrată - 78 cm (cam jumătate din text); grosime - 18 cm, jos și - 21 cm, sus.

Textul: D(is) M(anibus) M(arcus) Au(r(elius) ...) / dec(urio) alae II Pa(nn(oniorum) M(arcus)? Aur(elius)? Secun]/dinus dec(urio) a[l(ae) eiusd(em)? amic(us)? et her(es)?].

¹² Bodor 1987-1988, p. 215-216

¹³ Gudea, Lucăcel 1975, p. 45

Descriere:

Piesa a fost greșit publicată de către L. Țeposu-Marinescu ca fiind o stelă nefigurată cu elemente arhitecturale.

Coronamentul arhitravei constă dintr-o mulură simplă cu înălțimea de 15 cm. Fascia superioară are 18 cm înălțime și pe ea sunt scrise două rânduri ale inscripției, cu litere de câte 7 cm. A doua fascie are înălțimea de 13 cm și cuprinde ultimul rând al inscripției, cu litere tot de 7 cm, iar a treia fascie (cea de jos) e înaltă de 11 cm. Pe fața din dreapta se văd aceleași elemente ale arhitravei, dovadă că fragmentul reprezintă capătul arhitravei. Judecând după rândul 2 al inscripției, care se poate reconstitui cu destulă siguranță, întreaga arhitravă va fi avut cam 160 cm lățime. În partea de sus a blocului, către extremitatea dreaptă se găsește un orificiu de prindere, adânc circa 7/8 cm, unde se găsea cramponul care îl lega de blocul din spate. Piesa este prezentată în literatură ca fiind o stelă cu coronament. În realitate este un element arhitectonic de sine stătător. Probabil că provine de la o ediculă naomorfă, care cuprindea statuia defunctului între două coloane. Textul scris pe arhitravă se întâlnește la inscripțiile de construcție (de exemplu IDR III/2, 12, Ulpia Traiana Sarmizegetusa). Dacă arhitrava are înălțimea de un modul, atunci coloanele vor fi atins cam 570 cm (20 de picioare), ca cele din forul Sarmizegetusei, sau de la o serie de alte edificii din Sarmizegetusa, Apulum sau Napoca. Poziția socială a celor doi, ofițeri în trupa de cavalerie de la Gherla, explică somptuozitatea monumentului.

Evident *nomen*-ul și *praenomen*-ul lui Secundinus a fost completat ipotetic, mai degrabă pentru a putea calcula lățimea textului, importantă pentru reconstituirea monumentului. *Nomen*-ul titularului este sigur Aurelius, căci în zona rupturii se mai vede începutul lui V. În sprijinul acestei afirmații avem și o analogie extrem de bună cu o arhitravă cu muluri în trepte provenind din Pannonia Inferior de la Intercisa¹⁴. Tot de la Intercisa mai provin două arhitrave asemănătoare¹⁵, remarcându-se aceeași modalitate de redare de către lapicizi a literelor, analoagă cu piesa de la Gherla.

Date: sec. III p.Chr., după *constitutio Antoniniana* a lui Caracalla, datorită numelui titularului

Condiții de descoperire: se menționează brațul (secat) drept al Someșului

Loc de păstrare: Muz. Gherla, Nr. Inv. 3743

Bibliografie: CIL III, 12542; Țeposu-Marinescu 1982, nr. 2, p.103

4. Placă de *arcosolium* (fig.13)

Material: calcar

Stare de conservare: fragmentară, format din două bucăți

Dimensiuni: înălțime totală - 121 cm, lățime reală este greu de precizat deoarece piesa a fost spartă în mod repetat, încât grosimea celor două fragmente diferă în jurul a 60 de cm, grosime la bază e de 27 cm pe când în partea superioară e de 24 cm

Text: [.....]/C(aius) Iu(lius C(aii)? f(ilius)? (trib)? (cognomen)? (stare socială)?/

vix(it) a[nn(os)]/tr[.....]/ [.....]/ Cla[.....?]/D[.....]

Descriere:

Fragmentul constituie partea dreaptă a monumentului. El provine din colecțiile mai vechi ale Muzeului de Istorie al Transilvaniei, dar până recent faptul că cele două fragmente alcătuiesc un tot unitar nu a fost sesizat. Partea superioară considerată în literatură, fragment de stelă păstrează, în partea stângă o reprezentare a lui Attis sprjinit pe pedum și are o margine cu decor vegetal, apoi se întrevide un chenar în care apar niște litere. Inscripția se desfășoară pe șapte rânduri, nu ni s-au păstrat decât câteva haste și un nume C(aius) Iu(lius) probabil celui căruia i s-a închinat monumentul. În fragmentul de jos se păstrează picioarele personajului și o parte din chenar.

Arcosolia, sunt nișe mari, menite a găzdui sarcofage sau sicrie. De cele mai multe ori nișele mici pentru urnele cu cenușe au sub ele o placă cu inscripție, numită "placă de locullus", dar se poate și ca placa să închidă nișa. În câteva *arcosolia* puteau fi așezate adevărate sarcofage, dar în cele mai multe erau așezate simple sicrie, care apoi erau zidite. Uneori *arcosoliul* era opturat de o placă cu inscripție, numită "placă de *arcosolium*"¹⁶.

¹⁴ Kiss 1987, nr. 20, p. 52

¹⁵ ibidem, nr. 21 și nr. 24

¹⁶ von Hesberg 1992, p. 76-93

Aceste plăci de *arcosolium* sunt late cât de un stat de om și puțin înalte, căci ele acoperă firida unde a fost zidit sicriul. Plăcile de *arcosolium*, sunt epitafuri individuale și au o lungime considerabilă, trebuind să acopere o nișă pentru un sicriu pentru un om matur.

Un exemplu tipic este placa de calcar de 210 cm lățime și 75 înălțime (cu o grosime de 35 cm) din biserica din Strei¹⁷. Câmpul inscripției este înscris într-o *tabula ansata* și e flancat apoi de doi Attiși triști (mausoleul familiei decurionului C. Clodius Secundinus). O analogie bună o constituie și epitaful monumental făcând parte dintr-un mic mausoleum de la Tibiscum¹⁸. Epitaful conține un text literar-poetic în hexametri, închinat unui distins militar Publius Aelius Ulpus cu o bogată și lungă activitate militară, fiind *decurio* în garnizoana din localitate.

Acest lucru ne face să presupunem că și monumentul nostru a fost închinat unui personaj de vază, probabil cu legături la Napoca și care a fost înmormântat în zonă, dat fiind faptul că în toată Europa romană, mai ales în secolul III, tot mai mulți fruntași folosesc cimitirul propriei villae mai degrabă decât cel urban. De altfel mausoleele introvertite nu mai sunt menite a-i impresiona pe trecători și însăși rațiunea mormântului de a se găsi lângă drum nu mai există.

Date: din păcate textul extrem de puțin păstrat nu ne ajută la o eventuală încercare de a data monumentul.

Condiții de descoperire: este menționat ca fiind Gherla fără o precizare mai concretă

Loc de păstrare: Muzeul de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, primul fragment nr. de inventar Inv. D 888 iar al doilea Inv. D 916

Bibliografie: J.Ornstein în JOAL., VI, 1903, Beibl, c.120, fig. 42; Țeposu-Marinescu 1982, B.A.R, nr. 211, p.151 doar primul fragment, al doile este inedit.

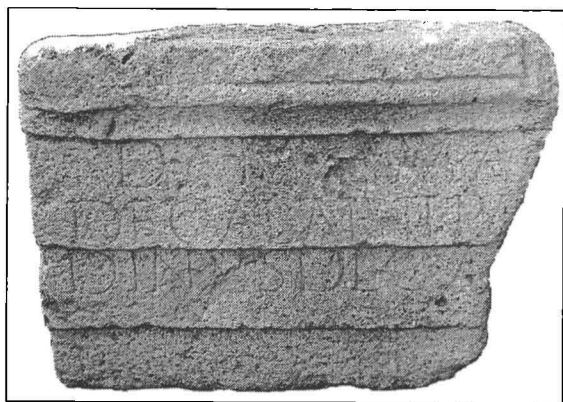

Fig. 12.

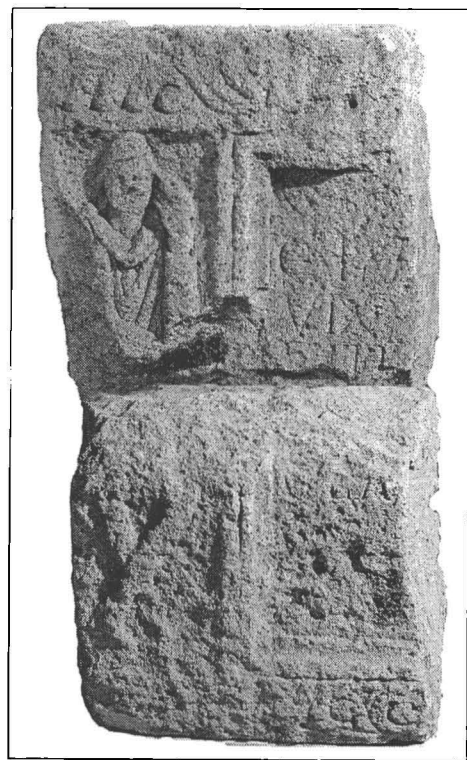

Fig. 13. Placă de arcosolium

5. Fragment de monument cu inscripție (fig. 14)

Material: calcar

Stare de conservare: fragmentară, s-a păstrat doar un fragmet din partea dreaptă a monumentului

Dimensiuni: înălțime – 117 cm, lățime – 45 cm, adâncime – 22 cm

¹⁷ IDR III/5, 393

¹⁸ IDR III/1, 157

Text: [.....] / [.....] ann(is) / [.....] us / [..... / / /]

Descriere: Lespedea are o ramă lată de 14 cm. Între două baghete apare un motiv cu meandru, urmează apoi o mulură simplă de 9 cm, perle și piruete. În interiorul ramei la fel, perle și piruete, perlele de 6,5 cm și piruetele de 2,5 cm încadrează câmpul unei inscripții din care s-au păstrat doar două rânduri cu câteva haste, având înălțimea de 72 cm, iar literele au înălțimea de 5 cm. Dimensiunile și decorul asemănător cu prima piesă luată în discuție ne face să bănuim că aceste două piese sunt produsul unui aceluiași atelier sau chiar să fi făcut parte din același angrenaj arhitectonic. Decorul meandric de pe marginea ce încadrează câmpul inscripției are o bună analogie cu decorul unei inscripții funerare de la Porolissum¹⁹. Deși nu s-au păstrat orificii de prindere, este evident că acest bloc aparținea unei construcții alcătuite din mai multe blocuri prinse între ele prin crampoane. Dimensiunile reliefului sunt considerabile, astfel încât nu poate fi vorba de atticul vreunei "stele arhitectonice". Piesa a fost extrem de deteriorată încă din antichitate, ea fiind se pare reutilizată atunci.

Considerăm ca cea mai plauzibilă atribuire a acestui monument, a fi cea funerară, foarte probabil piesa aparține corpului central al unei construcții arhitectonice, încadrate de pilaștri angajați. În lipsa altor elemente nu ne putem aventura în reconstituirea tipului de monument.

Date: Din păcate textul extrem de puțin păstrat nu ne ajută la o eventuală încercare de a data monumentul.

Locul descoperirii: descoperită în 1960 în *praetentura* (cercetări D. Protase);

Locul de păstrare: Muz. Gherla, Nr. Inv. 3737

Bibliografie: inedit

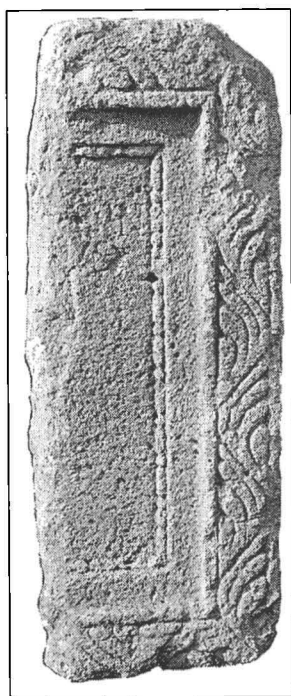

Fig. 14. Fragment de monument cu inscripție

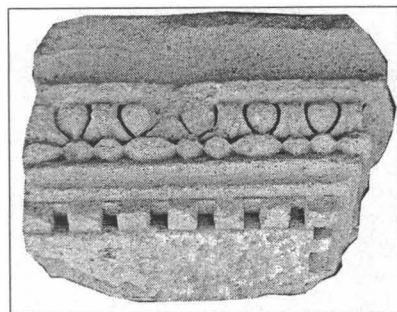

Fig. 15. Fragment acoperiș de aedicula

6. Fragment de acoperiș de aediculă (fig. 15)

Material: calcar

Dimensiuni: înălțime păstrată – 31 cm, lățime păstrată – 43 cm, grosime păstrată – 21 cm

Stare de conservare: s-a păstrat doar o bucată

Descriere:

Este rupt pe toate laturile. Are lățimea la bază de 17 cm. Decorul exterior este format de o bază cu denticuli de 3 cm lățime, 2 cm înălțime și 2,5 cm adâncime. Canelura de pe dusină cuprinde perle de 5 cm, piruete de

¹⁹ Gudea, Lucăcel 1975, p.16

2,5 cm lățime fiecare. Înălțimea motivului este de 3 cm. Avem redat o ve cu săgeți, o ve de circa 3 cm înălțime și săgeți de 2, 4cm. Listelul are două caneluri cu înălțimea de 6 cm și adâncimea de 4 cm. Este decorat în cerc și prezintă pe față o serie de denticuli de 3 cm lățime și 2 cm înălțime. Peste caneluri se află două rânduri deasupra cu decor cu perle și piruete, o ve și săgeți înalte de circa 5 cm. Perlele din această zonă au 2,5 cm lățime, piruetele 1,5 cm, o vele 2 cm, iar săgețile 1,5 cm.

Starea precară în care se află nu ne ajută în a putea determina poziția sa în cadrul acoperișului aediculei de la care provine. Faptul că pe una din laturi prezintă o curbă bine redată, ne face să presupunem că el provine de la un acoperiș boltit. În Dacia majoritatea pieselor care fac parte din acoperișuri de aedica sunt de acest tip. Surprinde bogăția elementelor sale decorative, în special cele de pe dăsină. Analogii posibile provin din Panonia Superior, în mod special o cornișă de acoperiș din Savaria²⁰, care este însă mult mai elaborată. Cert este că apariția acestui monument atestă cu certitudine prezența aediculei funerare la Gherla, iar judecând după dimensiunile destul de mari, acesta trebuie să fi provenit de la o aedica impozantă.

Dată: secolele II - III p.Chr

Condiții de descoperire: necunoscute

Locul de păstrare: Muz. Gherla, Nr. Inv. 3734

Bibliografie: inedit

7. Fragment de coloană (fig.16)

Material: calcar

Dimensiuni: înălțime păstrată – 48 cm, diametru păstrat – 15 cm,

Stare de conservare: s-a păstrat doar o bucată segmentată transversal, piesa este însă fragmentată în două bucăți ce au fost mai recent rupte

Descriere:

Fusul de coloană reprezintă o parte din partea inferioară și de mijloc a piesei. Deoarece s-a păstrat doar o bucată transversală din diametrul întreg al coloanei, nu putem ști dacă și fața dorsală a fost sau nu prelucrată sau dacă prezintă urme de adosare. Fusul este decorat cu caneluri late de 3 cm, umplute până la înălțimea de 17 cm de la bază. Piesa este o prezență inedită între monumentele sculpturale gherlene, aceasta pe baza dimensiunilor trebuie să fi făcut parte dintr-o construcție arhitectonică, probabil cu rol votiv sau public. Interesant este și faptul că ea prezintă doar două analogii ce provin de pe teritoriul Daciei Porolisenssis, una de la Porolissum²¹, iar alta descoperită la Buciumi²², în turnul din colțul sudic al castrului.

Dată: secolele II - III p.Chr

Condiții de descoperire: necunoscute

Locul de păstrare: Muz. Gherla, Nr. Inv. 3778

Bibliografie: inedit

8. Fragment de coloană (fig.17)

Material: calcar

Dimensiuni: înălțime păstrată – 50 cm, diametru – 27 cm,

Stare de conservare: s-a păstrat doar partea inferioară

Descriere:

Fusul de coloană reprezintă partea inferioară și de mijloc a piesei. Fusul este decorat pe una din părți cu 14 caneluri, late de 2 cm, lisă pe cealaltă parte, iar baza păstrată are înălțime de 12 cm. Faptul că este lisă pe una din părți atestă faptul că piesa provine de la o construcție cu coloane adosate de dimensiuni mici probabil delimitând o nișă în care se afla o statuie, lucru ce ar potența caracterul votiv al acesteia. Tipul acesta de coloane sunt destul de rare în Dacia Porolisenssis.

Dată: secolele II - III p.Chr

Condiții de descoperire: Gherla, zona așezării romane

²⁰ Kiss 1987, nr. 8, p. 13

²¹ Gudea, Lucăcel 1975, p. 31

²² Gudea, Lucăcel 1975, p. 32

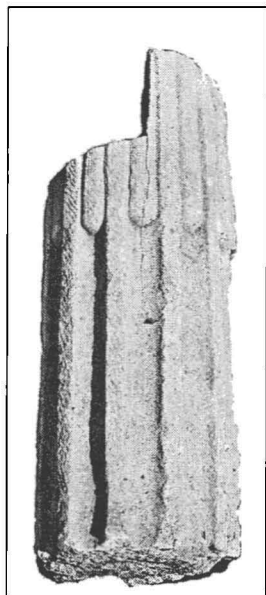

Fig. 16. Coloana cu caneluri

Fig. 17. Coloană adosată cu caneluri

9. Fragment de colonetă (fig.18)

Material: calcar

Dimensiuni: înălțime păstrată – 54 cm, diametru – 19 cm,

Stare de conservare: s-a păstrat partea de mijloc a monumetului

Descriere:

Fusul de coloană reprezintă o parte de mijloc a piesei. Este o coloana lisă, tipică Daciei Porolisenssis, cu bune analogii la Porolissum²³ și Napoca²⁴. Dimensiunile ei mici par a indica faptul că piesa provine probabil din componența unei construcții de mică anvergură.

Datare: secolele II - III p.Chr

Locul descoperirii: Gherla fără alte precizări

Locul de păstrare: Muz. Gherla, Nr. Inv. 3746

Bibliografie: inedit

10. Capitel doric (fig.19)

Material: calcar

Stare de conservare: bună

Dimensiuni: înălțime – 24 cm, diametrul maxim – 30 cm

Descriere: Capitelul are baza extrem de rău păstrată, abacul nu s-a păstrat, echina neornamentată, astragal format din tor nedecorat și listel ce abia se distinge. S-a păstrat și o parte din coloană cu înălțimea de 14 cm. Capitelul doric nu a fost semnalat anterior printre descoperirile de la Gherla, acesta se încadrează tipologic tipului doric „grecesc”, având analogii foarte bune la Napoca²⁵.

Datare: secolele II - III p.Chr

Locul descoperirii: Gherla, din zona castrului

Locul de păstrare: Muz. Gherla, Nr. Inv. 3745

Bibliografie: inedit

²³ Gudea, Lucăcel 1975, p. 31

²⁴ Bărbulescu 1977, p. 232

²⁵ Bărbulescu 1977, p.232

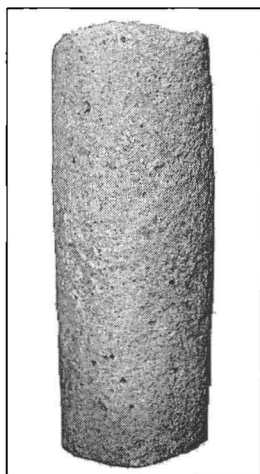

Fig. 18. Colonetă

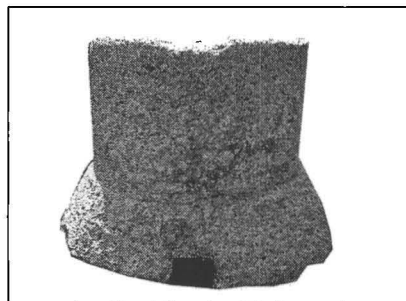

Fig. 19. Capitel doric

11. Capitel doric (fig.20)

Material: calcar

Stare de conservare: bună

Dimensiuni: înălțime – 37 cm, diametrul maxim – 33 cm

Descriere: Capitelul are abacul pătrat cu înălțimea de 10 cm și latura de 34 cm, echina neornamentată, astragal format din tor nedecorat cu înălțimea de 12 cm și listel ce abia se distinge. S-a păstrat și o bucată din coloană înaltă de 15 cm. Capitelul este asemănător cu cel de mai de sus, încadrându-se tipologic în același segment a doricului „grecesc”, specific zonei Napoca. Chiar și tehnica de sculptură pare a fi fost aceeași, pe ambele piese se mai observă încă urmele de finisaj făcute cu o daltă subțire, după sculptarea blocului principal. Putem considera că cele două capiteli provin de la aceeași construcție arhitectonică, probabil de la o clădire publică sau chiar de la un templu sau măcar că sunt produsul unui aceluiași atelier. Din păcate nu avem nici un indiciu privind locul lor de proveniență.

Date: secolele II - III p.Chr

Locul descoperirii: Gherla, din zona castrului

Locul de păstrare: Muz. Gherla, Nr. Inv. 3751

Bibliografie: inedit

12. Statuie feminină (fig. 21)

Material: calcar cu o granulație destul de fină

Stare de conservare: se păstrează doar partea superioară și aceasta fără cap

Dimensiuni: înălțime – 56 cm, lățime – 32 cm

Descriere:

Prezintă un personaj feminin sau unul masculin ce poartă tunică și mantie, care coboară de pe umărul drept și revine oblic peste piept, peste umărul stâng, după care cade jos pe spate. Cu mâna stângă ținea un pliu al togii. Măinile și capul nu i se păstrează. Pare a avea jumătate din mărimea naturală umană. Cutele veșmântului au un aspect geometric și sunt redată prin simple incizii, lipsite de uniformitate și volum. Spatele monumentului este doar sumar prelucrat. Piesa are astfel un aspect frust, ea fiind o realizare modestă. Lipsa mâinilor îngreunează o încadrare tipologică certă a monumentului. Avem de a face cel mai probabil cu o statuie feminină, lucru subliniat și de urmele sânilor care se întrevăd, redați rudimentar printre cutele veșmântului. O posibilă analogie o constituie o statuie de la Napoca²⁶, poate o sursă de inspirație pentru meșterul nostru mai puțin priceput.

Locul descoperirii: Gherla, fără alte precizări

Locul de păstrare: Muz. Gherla, Nr. Inv. 3735

Bibliografie: inedit

²⁶ Bodor 1987-1988, p. 200-201

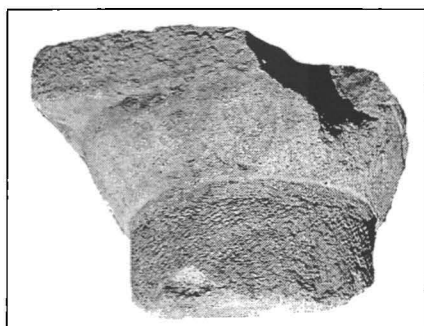

Fig. 20. Capitul doric

Fig. 21. Statuetă feminină

Monumentele propuse de noi în acest studiu aduc astfel noi informații privind sculptura romană în Dacia Porolissensis. Dacă până acum existența unor construcții funerare au fost identificate doar la Ulpia Traiana Sarmisegetusa, Apulum, Potaissa, Micia, Napoca și Porolissum²⁷, prezența acestor fragmente funerare la Gherla pare a atesta probabilitatea existenței unor construcții funerare impozante și aici. Acest lucru nu trebuie să ne mire, dat fiind faptul că Gherla constituia unul dintre centrele cele mai de seamă din bazinul Someșului în epoca romană. Apariția unor elemente arhitectonice noi: coloane, colonete, capiteli doric, statuete, schimbă puțin modul în care este privită lumea castrelor auxiliare din Dacia Porolissensis. Astfel așa presupusele temple, edificii, amintite în inscripții, multe dintre ele pierdute astăzi, încep să capete contur și să nu mai fie privite doar ca simple supoziții. Din punct de vedere stilistic influența panonică este certă, se poate sesiza și influența atelierelor de la Napoca, dar stângăcia și primitivismul unor reprezentări ne duc la concluzia că piesele sunt creațiile unor meșteri locali, deși unele piese impresionează prin dimensiuni. Întâlnim produsele unor meșteri care încearcă să imite pe plan local, utilizând piatră locală, monumente pe care comandarii lor le cunoșteau din lumea urbană a Daciei romane cu centrele Napoca, Porolissum și de ce nu chiar Sarmisegetusa.

Cert este că la un moment dat, cel mai probabil în timpul Severilor, în Gherla romană a existat o „arhitectură funerară”, construcții religioase sau publice de dimensiuni impresionante pentru un castru auxiliar din Dacia, cu comanditari cu gusturi deosebite și destul de înstăriți. O mai bună analiză și interpretarea acestor monumente, multe din piese fiind inedite (mai sunt și altele) putând clarifica o serie de necunoscute ale artei provinciale romane.

Unknown Types of Roman Monuments in Gherla (Summary)

Gherla, an important settlement of Dacia Porolissensis, was a notable centre of Roman art. Nowadays, some new interesting Roman architectural and sculptural types from the Museum of History Gherla and The Museum of National History of Transylvania from Cluj, carved in local stone, have been identified. When the local museum opened a *lapidarium*, new monuments were brought to our attention.

The majority of these artifacts were discovered by chance, all of them having a special scientific and artistic value. Even though a local stone-mason's workshop was believed to have functioned in the settlement area, there were no archaeological finds to prove it.

²⁷ Lucia Teșosu-Marinescu 1982, p. 39

Eleven new monuments were identified. The first one is a bas-relief with a representation of Amor (fig.10) which is part of a remarkable funerary construction, with pillars and a central inscription. The second one is a monument with a representation of a togatus (fig.11), only the lower part preserved, what may be a representation of a local aristocrat. The third one is an architrave with inscription from an impressive aedicule, elevated for a very important local character Secundinus, dated after the *constitutio Antoninian* (fig.12). The forth is the slab of an arcosolium (fig.13), identified from two different pieces that were given a false interpretation. Number five is a fragment of a large monument with inscription (fig.14), derived from the central body of an architectonic structure with funerary utility. The other ones are: a fragment of an aediculae roof (fig. 15), a fragment of a pad fluted column (fig.16), a fragment of a slick column (fig.17), a column with flutings, two fragments of doric capitals (fig. 19, 20), a fragment of a feminine statue (fig. 21).

These newly identified types of sculptural roman monuments testify to the existence of local funerary, religious and public buildings and prove the hypothesis of a local stone mason's workshop.

Bibliografie

- Ardevan 1983 R. Ardevan, *Mercurius de la Gherla*, în *ActaMN* 20, 1983, p. 397-404
- Ardevan 1993 R. Ardevan, *Circulația monetară în așezarea romană de la Gherla*, în *EphemNap* 3, 1993, p. 111-122
- Ardevan 1999 R. Ardevan, *Der germanische Kriegsgefangene aus dem Römerlager von Gherla*, în *Limes 17 Zalău* 1997, p. 879-883
- Bărbulescu 1977 M. Bărbulescu, *Capiteluri romane din Dacia intracarpatică*, în *Sargetia* 13, 1977, p. 229-261
- Bianchi 1985 L. Bianchi, *Le stele funeraria della Dacia. Un espresione din arta romana periferica*. Roma, 1985
- Bodor 1987-1988 A. Bodor, *Contribuții la istoria orașului Napoca pe baza monumentelor sale sculpturale în piatră (II)*, în *ActaMN*, XXIV-XXV, 1987-1988, p. 215-216
- A.Buday 1916 A. Buday *Rómaikori köemlékeiböl*, în *Dolgozatok*, VII, 1916, p. 70 -99
- Cociș et alii 1992 S. Cociș, R. Ardevan, Rodica Pinte, *Fibule romane din Dacia Porolissensis. I. Gherla*, în *ActaMP* 16, 1992, p. 321-338
- Cociș, Alicu 1993 S. Cociș, D. Alicu, *Obiecte din os din Dacia Apulensis și Dacia Porolissensis*, în *ActaMP* 17, 1993, p. 113-149
- Floca-Wolski 1973 Oct. Floca-Wanda Wolski, *Aedicula funerară în Dacia*, *BMI*, XLII, 1973, 3, p. 9 - 38
- Florescu 1930 Gr. Florescu, *I monumenti funerari della "Dacia superior"*, în *EDR* 4, 1926-1927 (1930), p. 72-148
- von Hesberg 1992 H. von Hesberg, *Römische Grabbauten*, Darmstadt, 1992
- Găzdac 1995 C. Găzdac, *Bronzuri romane de la Gherla*, în *ActaMN* 32, I, 1995, p. 401-430
- Glodariu 1965 I. Glodariu, *Un altar votiv roman în Muzeul de Istorie Cluj*, în *ActaMN* 2, 1965, p. 667-668
- Gudea, Lucăcel 1975 N. Gudea, V. Lucăcel, *Inscripții și monumente sculpturale în Muzeul de Istorie și Artă Zalău*, Zalău 1975
- N. Gudea, I. Chifor Câteva descoperiri arheologice la Gherla, în *ActaMP* 2, 1978, p. 63-74
- Gudea 1997 N. Gudea, *Der Dakische. Materialien zu seiner Geschichte*, Mainz, 1997 (Sonderheft aus JRGZM)
- Kiss 1987 A. Kiss, *Pannonische Architekturlemente und Ornamentik in Ungarn*, Budapest, 1987
- Isac 1994 D. Isac, *O tăbliță votivă din castrul roman de la Gherla*, în *ActaMP* 18, 1994, p. 47-52
- Lucia Marinescu, Pop 2000 L. Țeposu-Marinescu, C. Pop, *Statuete de bronz din Dacia romană*, București, 2000
- Nemeti 2001 S. Nemeti, *Eine donauländische ikonographische Variante der Göttin Nantosuelta*, în *Latomus* 60, 2001, 1, p. 160-166
- Ornstein 1892 J. Ornstein, *A Szamosújvári Athéne szobrocskáról*, în *ArchÉrt* 12, 1892
- Ornstein 1903 J. Ornstein, *Die Ausgrabungen bei Szamosujvár*, în *JÖAI* 6, 1903, Bbl., p. 109-120
- Petolescu 2002 C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae. Contribuții la istoria militară a Daciei romane*, București, 2002
- Pop et alii 1968 C. Pop, I. Al. Aldea, I. Chifor, V. Lucăcel, *Câteva medalioane funerare lucrate aparte din Dacia Superioară*, în *Apulum* 7/1, 1968, p. 413-421

- Pop, Soroceanu 1968 C. Pop, T. Soroceanu, *Câteva stele familiale din Dacia Superior*, în *SCIV* 19, 1968, 2, p. 350-355.
- Pop 1970 C. Pop, *Reprezentări din Dacia dedicate lui Liber Pater*, în *ActaMN*, VII, 1970, p.151-161
- Pop 1974 C. Pop, *O stelă funerară din Dacia cu simbolul Romei*, în *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 311-314
- Protase 1961 D. Protase, *Noi monumente sculpturale romane din nordul Daciei*, în *Apulum* 4, 1961, p. 127-143
- Protase 1963 D. Protase, *Descoperiri arheologice la Gherla*, în *ProblMuz*, 1963, p. 175-179
- Protase 1969 D. Protase, *Éléments ethniques thraces et illyres dans Ala II Pannoniorum de Dacie*, în *Hommages à Marcel Renard*, Bruxelles, 1969, p. 634-638
- Protase et alii 2005 D. Protase, N. Gudea, R. Ardevan, *Das römische Binnenkastell von Gherla. Die Erdwallphase (106-140 n. Chr.)*, în Z. Visy (ed.), *Limes XIX. Proceedings of the XIXth International Congress of Roman Frontier Studies held in Pécs, Hungary, September 2003*, Pécs, 2005, p. 713-721
- Viorica Rusu-Bolindeț 1999 Rusu-Bolindeț, *Stamped pottery from the Roman fort at Gherla*, în *Limes 17 Zalău* 1997, p. 777-805
- Russu 1959 I. I. Russu, *Inscripții din Dacia*, în *Materiale* 6, 1959, p. 871-895
- Russu 1973 I. I. Russu, *Dacia și Pannonia Inferior în lumina diplomei militare din anul 123*, București, 1973
- Lucia Țeposu-Marinescu 1974a Țeposu-Marinescu, *Probleme de artă provincială romană I. Edicula funerară din Dacia*, în *Muzeul Național*, I, București, p.19-22
- Lucia Țeposu-Marinescu 1974 b Țeposu-Marinescu, *Aedicula funerară în Dacia romană* în *SCIV*, Tomul 25, 1974, p.419-425
- Lucia Țeposu-Marinescu 1982 Țeposu-Marinescu, *Funerary Monuments in Dacia Superior and Dacia Porolissensis*, Oxford, B.A.R., 1982